

ՆԵԼԼԻ ԹԱՂԵՎՈՍՅԱՆ

ՀՊՄՀ հայ նոր և նորագույն գրականության և նրա
դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի հայցորդ

ՀՆԻ ԵՒ ՆՈՐԻ ՊԱՅՔԱՐԸ ԿԱՐՕՏԻ ԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆԳՈՅՅՆԵՐՈՒՄ
(ՀԱՄԱՍՏԵՂ ԵՒ ՎԱԶԳԷՆ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ)

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. սփիւոքահայ գրականություն, Կարօտի գրականություն, Համաստեղ, Վազգէն Շուշանեան, անցեալի վերակերտում, հնի եւ նորի յարաբերակցություն:

Ключевые слова и выражения: литература армянской Диаспоры, литература Памяти, Амастег, Вазген Шушанян, воссоздание прошлого, соотношения старого и нового.

Key words and expressions: literature of Armenian Diaspora, literature of Remembrance, Hamastegh, Vazgen Shushanian, recreation of past, correlation of the old and the new.

Կորցրած հայրենիքի վերյուշը դարձաւ սփիւոքահայ գրականութեան առանցքային թեմաներից: 1920-ական թթ. ծննդավայրը կորցրած եւ օտարութեան մէջ յայտնուած սերունդը փորձեց վերակենդանացնել բնաշխարհը, միջավայրը: Կարօտի գրականութիւնը հայեացք էր դէպի անցեալ, դէպի հին արժէքները: Անցեալին վերադառնալը ինքնանպատակ չէր. ետեղեռնեան սերունդը այդպիսով փորձում էր բորբոք պահել վերադարձի յոյսը: Միւս կողմից նոր միջավայրը նոր արժէքներ էր իր հետ բերում, եւ այս սերունդը, բնականօրէն իր մէջ կրելով անցեալի ազգային հիմքերը, յայտնուել էր նորի ու հնի սահմանագծում: Այստեղից էլ հենց ծնւում է երկուութիւնը. Բ՞նչ անել՝ ամուր փակել՞ դռները աշխարհի առջեւ՝ փորձելով կառչած մնալ երազին, թէ՞ գնալ անսովորին ու անճանաչին ընդառաջ:

Կարօտի գրականութեան աւանդոյթը կապուած է Համաստեղի անուան հետ, ով «Գիւղը» (1924) եւ «Անձրեւ» (1929) պատմուածքների ժողովածուներով բերում էր կորսուած եզերքի պատկերներ՝ անցեալն ընդունելով որպէս ժամանակային «անշարժ» թիրախ:

Սակայն միաժամանակ պէտք է ընդունել, որ կորսուած բնաշխարհի անվերապահ պաշտպանութիւնը բացարձակ յանձնառութիւն չէ Կարօտի գրականութեան ներկայացուցիչների համար: Այդ շարժման սահմանագծում յայտնուած մէկ այլ հեղինակ՝ Վազգէն Շուշանեանը, որի

ստեղծագործական համակարգում անցեալի գեղարուեստական վերակերտումը յենասին է դառնում, բոլորովին այլ դիրքորոշում է որդեգրում հնի եւ նորի ընկալման հարցում: Վ. Շուշանեանը, գնահատելով հինը, տեսնում եւ պաշտպանում է նաեւ նորի իրաւունքը, որը նրա համար դէպի քաղաքակրթութիւն տանող ճանապարհ էր եւ չէր առնչուում ազգային դիմագիծը կորցնելու հիմնահարցին:

Համաստեղի եւ Վ. Շուշանեանի ստեղծագործական համակարգում հնի եւ նորի հարցադրումներին անդրադարձել է գրականագետ Ս. Դանիէլեանը՝ ընդգծելով երկու գրողների սկզբունքորէն տարբեր մօտեցումները. «Համաստեղը հնի՝ պաշտպանն էր...: Եթէ ընդունում էր անգամ նորի առաւելութիւնները, ելնում էր այն ճանաչողութիւնից, որ նորը չի բախում ազգային նկարագրին... Մեր «անցելատյոգ» գրողը (իմա՝ Վազգէն Շուշանեանը – Ն.Թ.) անսքող կերպով կանգնած է նորի դիրքերին: ...Եւրոպական նիստուկացը ներխուժում է Ռոդոսթօ եւ արժանանում հեղինակի անվերապահ պաշտպանութեանը»¹:

Ամբողջ կեանքում, անգամ հեռաւոր Խաղաղականի ավերին, Համաստեղը չի դադարում իր գիւղի՝ Փերչենճի մասին գրել ու երագել: Գիւղը Համաստեղի համար դրախտի մշուշ էր: Աւելին, հեղինակը գտնում է, թէ սուրբերը «գիւղի սահմաններէն ներս կ'ապրէին»²:

Այսպէս, օրինակ, «Համբոյրը» պատմուածքի հերոս Կարօ Մարտուպը լեզուակռուի է բռնում երիտասարդ հարսի հետ՝ պասմայով շալվար ու կապերով կօշիկ հագնելու յանդգնութեան համար: Կարօ Մարտուպի աչքում նման «ալաֆրանկա» բաները աններելի էին ու ուղիղ ճանապարհով տանում էին ազգային բարքի փլուզման. «Հա՛, էդ էր պակաս. պասմայով շալվար, քաղքենի կօշիկ, ինչո՞ւ չէ, վաղն ալ շալվարին վրայ թո՛ղ չանչուլ շարէ: Աստուած վկայ, որ էսպէս երթայ՝ էս գէղը կը փլի, կը փլի, - կը խօսէր Կարօ Մարտուպ ինքնիրեն»³:

Համաստեղի համար աւանդոյթները առաջնային են, եթէ անգամ խօսքը սիրոյ մասին է: Զգացմունքը եւս պետք է «տեղաւորուի» աւանդականի սահմաններում, հակառակ դէպքում կ'արժանանայ հրապարակային պարսաւանքի: Մարուշի եւ Մուրադի համբոյրը «անամօթ»

---

¹ **Շուշանեան Վ.**, Ընտրանի, Եր., «Զանգակ 97», 2010, էջ 26:

² **Համաստեղ**, Երկեր Ա. / Գիւղը եւ Անձրեւ, Պէյրուք, «Համազգային մատենաշար», 1966, էջ ԺԳ:

³ Նոյն տեղում, էջ 294:

քայլ էր Կարօ Մարտուպի համար. նա ոչ միայն խափանում է մօտակա հարսանիքը, այլև գատում է արտաքին աշխարհից, չի կարողանում ոչ նրի երեսին շիտակ նայել այլևս:

Բոլորովին այլ է մօտեցումը Վ. Շուշանեանի «Ճերմակ Վարսենիկ» վեպում: Այն աւարտում է գլխաւոր հերոսների «օրինակելի» համբոյրով: Արձակագրի համար առաջնայինը զգացմունքն է, մարդկային յոյզը եւ կրքի ձեւաւորումի խորհուրդը:

Ինչ մնում է Համաստեղին, նոյնքան ծայրայեղ դիրքորոշում ունեն նորի մուտքի հանդէպ նաեւ ամերիկեան միջավայրում յայտնուած հերոսները, որոնք ոչ մի կերպ չեն ուզում «բացուել» նոր աշխարհին: Գրականագէտ Գր. Շահինեանը բնական է համարում գրողի «փախուստը» դէպի իր ենթակէտերը, քանի որ խորթ միջավայրում հեղինակի համար «լաւագոյն» լուծումը հայ հերոսի ինքնամեկուսացումն է. «Իր բնական միջավայրէն անջատուած եւ նոր ու խորթ աշխարհի մը մէջ յայտնուած որբ հոգի մըն է ան՝ ինքն իր վրայ կծկուած եւ նոր իրականութեան հանդէպ վանումի զգացումով համակուած»⁴:

«Երանոս աղբարը» պատմուածքի համանուն հերոսը ամերիկեան միջավայրում չի կարողացել յաղթահարել Երկրի երազը: Անգամ չի ցանկացել ամուսնանալ. Ամերիկայում ապրող հայ կնոջ հետ. ամուսնութիւնն էլ որոշ չափով «ղաւաճանութիւն» է: Աշխատանքի խորհուրդն է նահանջել. «Անոր երեւակայութեան մէջ կնիկ մարդը գլխին լաչակ ունէր, լաչակը ծածկած էր ականջները, բերանը, մինչեւ ծայրը քթին: Անոր մագերը հիւսուած, կոնակին ետեւ ձգուած էին: ... **Կիները Ամերիկայի մէջ, աւելի ճիշդ մեղրամումէ շինծու ձեւեր են մարմնի, որ քրտինք չունին**»⁵:

Համաստեղը, ազգայինը պահելու համար փորք-ինչ ծայրայեղ է մօտենում նաեւ հայ եւ օտար մշակոյթների յարաբերութեանը: Ինքնութեան պաշտպանութեան ճանապարհին նա որոշ, ոչ արդարացուած վերապահումներ է դրսեւորում օտար արուեստի նկատմամբ: Վերը նշուած «Երանոս աղբարը» պատմուածքում Չոբան Աստուրի սրինգի հնչիւնների հետ պարզ համեմատութեան մէջ փորձում է մերժել ռուս հռչակաւոր կոմպոզիտոր Սերգէյ Ռախմանինովի երաժշտութիւնը. «Էնոր պէս դավալ բռնող աշխարհի վրայ նէ եկեր, նէ՛ ալ պիտի գայ: ...Էսպէս էր մեր չոբան

---

⁴ «Համաստեղ» / Միջազգային գիտաժողովի նիւթեր, Եր., 2008, էջ 128:

⁵ «Հայրենիք ամսագիր», Բոստոն, 1946, ԻԴ տարի, Թիւ 3 (254) Մայիս-Յունիս, էջ 8: - Ընդգծումը մերն է - Ն.Թ.:

Աստուրը: Ձեր Խարմանինովին բերնէն ինկեր է, որ ծարուրցած, երեք օր աղ լգած ոչխարները ջուրին քով կեցնէ մէկէն»⁶:

Համաստեղի վերաբերմունքի մէջ, ի հա՛րկէ, ծայրայեղութիւնը բխում է հայօրէն գոյատեւելու ջանքից, որը նպատակ է, իսկ ամէն մի «կողմնակի» թէկուզ փոքր հանգամանք, հակադարձութեան առիթ է դառնում, խանգարում հեղինակին իր յետահայեաց (retro) որոնումների ճանապարհին:

Նորի նկատմամբ սկզբունքօրէն այլ դիրքորոշում ունի Վազգէն Շուշանեանը: «Ճերմակ Վարսենիկ» վէպում, օրինակ, նրա համար քաղաքակրթութեան ու առաջադիմութեան մուտքը բոլորովին էլ չի «խանգարում» հիւսել ծննդավայրի հովուերգութիւնը. հեղինակը բաց է պահում պատուհանը նորի մուտքի դիմաց:

Եթէ Համաստեղը արհամարհանքով կարող էր խօսել Ռախմանինովի մասին եւ նախապատուութիւնը տալ հովուի սրինգին, ապա Վ. Շուշանեանի համար իսկական արուեստը ազգութիւն չի ճանաչում: Ըստ Շուշանեանի՝ համաշխարհային մշակոյթի հետ առնչուելը հարստութիւն է. «Գեղջուկ մը յանցաւոր չէ միայն իր տոհմիկ երգերը սիրելուն համար: Բայց երբ նո՛յն գեղջուկը կը յանդգնի արհամարհիլ Պէթհովէնի օրինակ Իններորդ Համանուագը յանուն իր եղէգին սոյլերուն,- ցոյց կուտայ միայն իր սգիտութիւնը»⁷:

Հենց այս դիրքորոշման շնորհիւ է, որ գիւղական նոր մտաւորականութեան ներկայացուցիչ Հայրապետ աղան սրճարանում հաճոյքով լսում է Երոպայում յայտնի հիթ դարձած «Մատամ Անկօ»-ից հատուած: Հոգ չէ թէ որոշ փոփոխութիւններով, թուրքերէն մեկնաբանութեամբ: Կարելորդ գիւղաքաղաքում քաղաքակրթութեան նոր տարրի առկայութիւնն է: Իսկ Վարսենիկի հնչեցրած Յոհան Շթրաուսի «Գեղեցիկ, Կապոյտ Դանուբը» պարզապէս հերոսուհու ստացած լաւ կրթութեան եւ զարգացման բարձր աստիճանի մասին է վկայում եւ բոլորովին էլ օտարամոլութեան նշան չէ:

Երոպական ու պոլսական մշակոյթի եւ նորաձեւութեան ազդեցութիւնը գալիս է տեղ բռնելու հայկական սովորոյթների կողքին, ինչպէս հարսանեկան ծիսակարգը, «դաշնակին, ջուրակին կողքին... արեւելեան ինճէ-սագը, թէֆը» եւ այլն: Ի տարբերութիւն Համաստեղի

---

⁶ Նոյն տեղում, էջ 10-12:

⁷ Շուշանեան Վ., Ալեկոճ տարիներ, ԳԱԹ, էջ 474-475:

պահպանողական մօտեցման՝ Վազգէն Շուշանեանը բերում է կնոջական գեղեցկութեան նոր բանաձեւեր, որտեղ «օտար» ազդեցութիւնները գալիս են ամբողջացնելու հայ կնոջ կերպարը, եւ դրական իմաստով. «Յետոյ Պոլսէն եկած հարսեր կային, իրենց լայնեզր գլխարկներով, իրենց շնորհալի արդուզարդերով: Անշուշտ կիները կը շարունակէին տան գուլպաները հիւսել՝ բայց տղամարդոց եւ տղոց համար»⁸:

Հեղինակը ապացուցում է, որ նորը իր հետ դրական փոփոխութիւն է բերում, հենց թէկուզ պարզ, կենցաղային օգտապաշտութեան տեսանկիւնից: Այսպէս օրինակ. «Մաքուր հագուիլը թէ՛ հաճոյք կը պատճառէ մարդուս եւ թէ՛ առողջապահական է: Շիտակը եթէ կուզէք՝ քաղքի մեր աղջիկները առաջուն չափ պարկեշտ են: Միակ տարբերութիւնը ան է, որ հիմա քիչ մը անելի լաւ կը հագուին: Աղէկ ալ կընեն, անելցուց: Մեր ժողովուրդը քիչ մը բացուելու, կրթուելու պէտք ունի...»⁹, - «բացատրում» է Երուանդը:

Իր հերոսներին օժտելով բարձր իմացականութեամբ՝ գրողը, սակայն, նրանց չի կտրում հայրենի միջավայրից. թէ՛ Հայրապետ աղան, թէ՛ Երուանդը, թէ՛ Վարսենիկը, չնայած ընդառաջ են գնում նորին, միեւնոյն ժամանակ ամուր կառչած են հին ու առողջ արժէքներին: Այսպիսով, նորն ու հինը խաղաղ գոյակցութիւն են հաստատում՝ ապահովելով կեանքի համաչափ ընթացք:

Եթէ ընդհանրացնելու լինենք, կարող ենք արձանագրել, որ չնայած ւանդականի ու նորի հարցադրումների մէջ Համաստեղն ու Վ. Շուշանեանը տարբեր մօտեցումներ են ցուցաբերում, նրանց երկուսին միաւորողը ազգային նկարագրի պահպանման սուր ընկալումն է:

Հնի և նորի պայքարը կարօտի գրական հանգոյցներում
(Համաստեղ և Վ. Շուշանեան)

Ամփոփում

Յօդուածը նուիրուած է Կարօտի գրականութեանը, նրա ներկայացուցիչներ Համաստեղին եւ Վ. Շուշանեանին: Մասնաւորապէս քննութեան են առնուած այդ գրականութեան մէջ հնի եւ նորի

---

⁸ Շուշանեան Վ., Ճերմակ Վարսենիկ, Պէրուք, 1960, էջ 45-46:

⁹ Նոյն տեղում, էջ 158:

յարաբերակցութեան խնդիրներն ու երկու հեղինակների մտեցումներում հանդէս եկող տարբերութիւնները:

"The struggle of the old and the new in the literature of Remembrance
(Hamastegh and Vazgen Shushanian)"

Summary

The article is devoted to the literature of Remembrance, its representatives Hamastegh and Vazgen Shushanian. Particularly are taken into consideration the problem of correlation of the old and the new in that literature, the differences that are come up with the two authors' approaches.

Борьба старого и нового в литературе Памяти
(Амастег и Вазген Шушанян)

Резюме

Статья посвящена литературы Памяти, ее представителей Амастега и Вазгена Шушаняна. Особенно учитываются проблемы соотношения старого и нового в этом литературе, различия, которые приходят с подходов двух авторов.